

АЁЛЛАР БАНДЛИГИ ОРҚАЛИ ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ИҚТИСОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Нарманов Улугбек Абдугаппарович -
ЎзМУ Макроиқтисодиёт кафедраси
таняч докторанти

Аннотация: Дунёнинг деярли барча мамлакатларида эркаклар меҳнат бозорида аёлларга қараганда кўпроқ қатнашадилар. Бироқ, аёллар бандлиги эркаклар бандлигига нисбатан яъни гендер фарқлари сўнги ўн йилликларда сезиларли даражада камайиб бормоқда. Аёллар дунё аҳолисининг ярмидан кўпини ташкил қилади, лекин уларнинг иқтисодий кўрсаткичлар, ўсиш ва фаровонликка қўйган ҳиссаси салоҳиятидан анча паст, шу сабабли мамлакатга макроиқтисодий таъсир кўрсатади.

Ушбу мақолада ҳозирги кунда иқтисодиётда ишчи кучидаги аёллар улуши эркакларникига қараганда пастроқ бўлиб қолиш сабаблари, ошириш йўллари ва аёллар бандлигини ошириш орқали ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилиш, гендер тенгликни таъминлаш механизми ҳақида таҳлил қилинган. Иқтисодиётни тиклашда аёллар ва эркаклар орасидаги тенглик таъминлаш орқали иқтисодиётни тезлик билан тиклаш ҳамда кучли ва фаровон жамият қуриш учун асосий омил сифатида таклиф, тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: бандлик, гендер тенглик, меҳнат бозори, уй хўжалиги, ишсизлик.

КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЗА СЧЕТ ЗАНЯТОСТИ ЖЕНЩИН

Нарманов Улугбек Абдугаппарович,
PhD студент кафедре Макроэкономики НУУз

Аннотация: Почти во всех странах мира мужчины больше участвуют на рынке труда, чем женщины. Однако в последние десятилетия занятость женщин значительно сократилась, то есть гендерные различия по сравнению с занятостью мужчин. Женщины составляют более половины населения мира, но их вклад в экономические показатели, рост и благосостояние намного ниже, чем их потенциал, что оказывает макроэкономическое воздействие на страну.

В данной статье анализируются причины, по которым доля женщин в рабочей силе в экономике на данный момент остается ниже, чем у мужчин, пути увеличения и решения социально-экономических вопросов за счет увеличения занятости женщин, механизм обеспечения гендерного равенства. Равенство между женщинами и мужчинами в восстановлении экономики предлагается в качестве ключевого фактора для скорейшего восстановления экономики после окончания пандемии и построения сильного и процветающего общества, были даны рекомендации.

Ключевые слова: Занятость, гендерное равенство, рынок труда, домашнее хозяйство, безработица.

AS A FACTOR OF ENSURING GENDER EQUALITY AND INCREASING ECONOMIC ACTIVITY THROUGH THE EMPLOYMENT OF WOMEN

Narmanov Ulugbek Abdugapparovich -
PhD student of the department of macroeconomics of NUUZ

Annotation: In almost all countries of the world, men participate more in the labor market than women. However, in recent decades, the employment of women has significantly decreased, that is, gender differences compared to the employment of men. Women make up more than half of the world's population, but their contribution to economic performance, growth and well-being is much lower than their potential, which has a macroeconomic impact on the country.

This article analyzes the reasons why the share of women in the labor force in the economy at the moment remains lower than that of men, ways to increase and solve socio-economic issues by increasing women's employment, the mechanism for ensuring gender equality. Equality between women and men in economic recovery is proposed as a key factor for the speedy recovery of the economy after the end of the pandemic and building a strong and prosperous society, recommendations were made.

Keywords: Employment, gender equality, labor market, household, unemployment.

Кириш. Ҳар бир мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши бу аҳоли бандлиги билан ўлчанади. XXI асрга келиб бандликда фақатгина эркаклар эмас, балким аёллар ўрни ҳам муҳим саналади. Аёллар тўланмаган ишларнинг катта қисмини бажарадилар ва ҳақ тўланадиган ишда улар норасмий секторда ва

камбағаллар орасида ишчиларнинг номутаносиб улушини ташкил қилади ва пандемия даврида бутун дунё юзага келган жиддий иқтисодий инқироз вақтида орадаги фарқ жуда кенгайди. Эркаклар бандлиги билан бир вақтда аёллар бандлигини таъминлаш иқтисодиётда уй хўжалигини даромадларини ошишини таъ-

минлайди. Мамлакатларда аёллар бандлиги таъминлаш муҳим масала ҳисобланиб, бу орқали гендер тенглик таъминланади.

Гендер тенглик ҳаётнинг барча соҳаларида аёллар ва эркеклар, қизлар ва ўғил болалар учун ҳуқуқ, имконият ва муомала тенглигини англатади. Хотин-қизларни иш билан таъминлаш масаласи мунтазам равишда тегишли тадқиқотларни олиб борадиган турли халқаро ташкилотлар томонидан доимий эътибор ва ўрганиш мавзусидир. Хусусан, UNICEF ҳисоботида (1999 й.) Аёлларнинг меҳнат бозоридаги иштироки кўп сабабларга кўра муҳим аҳамиятга эга. Бу аёлларнинг иқтисодий мустақиллигининг манбаи бўлиб, уларга ижтимоий таъминот ва тегишли соғлиқни сақлаш хизматларидан фойдаланиш ҳуқуқини беради, шунингдек, ижтимоий мавқеини ошириш ва шахсий ривожланиш имкониятларини беради.

БМТ бош Ассамблеясининг 1967 йил 7 ноябрда қабул қилган аёлларга нисбатан камситишларни бартараф этиш Бутунжаҳон декларациясининг 1-моддасида “Аёлларга нисбатан камситиш, уларнинг эркеклар билан тенг ҳуқуқлигини рад этиш ёки чеклашга олиб келадиган ҳолатлар қайд этилса ўз моҳиятига кўра адолатсизлик бўлиб, инсон қадр-қимматига қарши жиноят содир этилган ҳисобланади”, деб таъкидланган.

Иқтисодиётда аёлнинг роли эътиборсиз қолдирилиши ёки инкор этилиши мумкин эмас. 1980 йилда бошидан буён саноатлашган ва ривожланаётган мамлакатларда барча янги ишчи кучининг асосий қисми аёллар учун ҳисобкитоб қилинади. Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) маълумотларига кўра, иқтисодий фаол аёлларнинг улуши дунё минтақаларида сезиларли даражада фарқ қилса-да, 15-64 ёшидаги аёлларнинг 45 фоизи иқтисодий фаол аҳоли орасида. Аёллар бутун дунё бўйлаб камбағалларнинг деярли 70 %ни ва саводсизларнинг 65 %ни ташкил қилади.

PwC экспертлари ва “Аёллар бандлиги индекси” ҳисоботининг муаллифларига кўра, пандемиянинг таъсири эркекларникига қараганда кўпроқ аёлларда сезилди. Тадқиқот Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ)нинг аъзо мамлакатлари бўлган 33 та мамлакатларда ўтказилди [1] (2021).

Пандемияси бутун дунё бўйлаб меҳнат бозорига катта таъсир кўрсатди. Пандемия ва узоқ ойлар давомида баъзи ишлаб чиқаришларни ёпиш кўплаб ишларнинг йўқолишига олиб келди. 2019 билан солиштирилганда, 2020 йилда ИХТТда ишсизлик даражаси аёллар учун 1,7 % ва 1,5 % эркеклар ўсди.

PwC ҳисоботида тўпланган маълумотлар шуни кўрсатадики, бутун дунёда ишлайдиган

аёлларнинг 40 фоизи (деярли 510 миллион) пандемиядан кўпроқ зарар кўрган соҳаларда ишлайди, эркекларнинг 37 фоизи шу соҳаларда ишлайди. Бу туризм, дам олиш, савдо ва озик-овқат хизматлари ҳисобланади.

Гендер камчиликлари меҳнат соҳасидаги энг долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Аёллар меҳнат бозорига кириш учун эркекларга қараганда анча мураккаброқ ва у ерда бир марта иш топиш қийинроқ. Бундан ташқари, ХМТнинг янги маърузаси шуни кўрсатадики, асосий муаммо уларни қабул қиладиган ишларнинг сифати бўлиб қолмоқда.

Аёллар қишлоқ хўжалигида фермер, ишчи ва тадбиркор сифатида муҳим рол ўйнайди. Шунингдек, улар ўз оилаларининг фаровонлиги, жумладан, болалар ва қарияларни озик-овқат билан таъминлаш ва уларга ғамхўрлик қилиш учун жавобгардир. Қишлоқ аёлларининг, айниқса камбағал оилаларда, тўланмаган ишларига кўпинча ўтин ва сув йиғиш киради.

Маҳаллий аёллар ҳам кўпинча ўз билимларини сақловчи бўлиб, бу уларнинг ҳаёти, барқарорлиги ва маданиятининг калитидир. Шу билан бирга, қишлоқ аёллари жинси ва ижтимоий меъёрлар бўйича камситиш, ҳақ тўланмаган ишда номутаносиб иштирок этиш, таълим, соғлиқни сақлаш, мулк, молиявий ва бошқа хизматлардан фойдаланишнинг тенг бўлмаганлиги туфайли иқтисодий фаолиятда чекловларга дуч келмоқда.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили.

Аёлларнинг бандлиги эркекларникидан иккита асосий жиҳати билан фарқ қилади. Биринчидан, аёллар одатда эркекларга қараганда камроқ маош оладилар. Иккинчидан, кўплаб жамиятларда аёллар эркекларникига қараганда ҳақ тўланадиган ишга камроқ жалб қилинади, лекин тўланмаган ишларга кўпроқ жалб қилинади.

Олимлар А. Пайе, О. Синявскаяларнинг илмий ишида ҳар хил моделлари асосида турли жинсдаги муносабатларга эга бўлган икки мамлакатда - Россия ва Францияда болаларнинг борлиги ва эркек ва аёл роллари ҳақидаги тасаввурларнинг аёлларнинг иқтисодий фаоллигига қандай таъсир қилишини ўрганишган. Муаллифлар, “Авлодлар ва гендер” бўйича халқаро сўровноманинг (Generations and Gender Survey — GGS) биринчи тўлқинининг маълумотларидан фойдаланиб, ҳар икки мамлакатда ҳам аёлларнинг ишчи кучи таъминотининг детерминантларини солиштиришади[2] (2010 й.). Свинухова Юлия Николаевна томонидан[3] (2021 й.) статистик маълумотларни қиёсий таҳлил қилиш асосида ўрганишида аёллар меҳнат ва минтақавий меҳнат бозорида бандлик соҳасидаги асосий тенденцияларни таҳлил қилди,

болалар билан аёлларнинг меҳнат билан бандлигининг асосий тўсиқлари аниқланди. Аёллар бандлиги таъминлашдаги бир қатор институционал ва инфратузилмавий тўсиқларни бартараф этиш ва хотин-қизларни меҳнат соҳасида амалга оширишга тўсиқлик қилаётган асосий тўсиқларни бартараф этиш механизмлари таклиф этилди.

Н. Нита [4] (2014 й.) статистик маълумотларни қиёсий таҳлил қилиш асосида ўрганиш аёллар меҳнат ва минтақавий меҳнат бозорида бандлик соҳасидаги асосий тенденцияларни кўрсатади, болалар билан аёлларнинг меҳнат билан бандлигининг асосий тўсиқлари аниқланди. Мамлакатларда шаклланаётган бир қатор институционал ва инфратузилмавий тўсиқларни бартараф этиш ва хотин-қизларни меҳнат соҳасида амалга оширишга тўсиқлик қилаётган асосий тўсиқларни бартараф этиш механизмлари таклиф этилди.

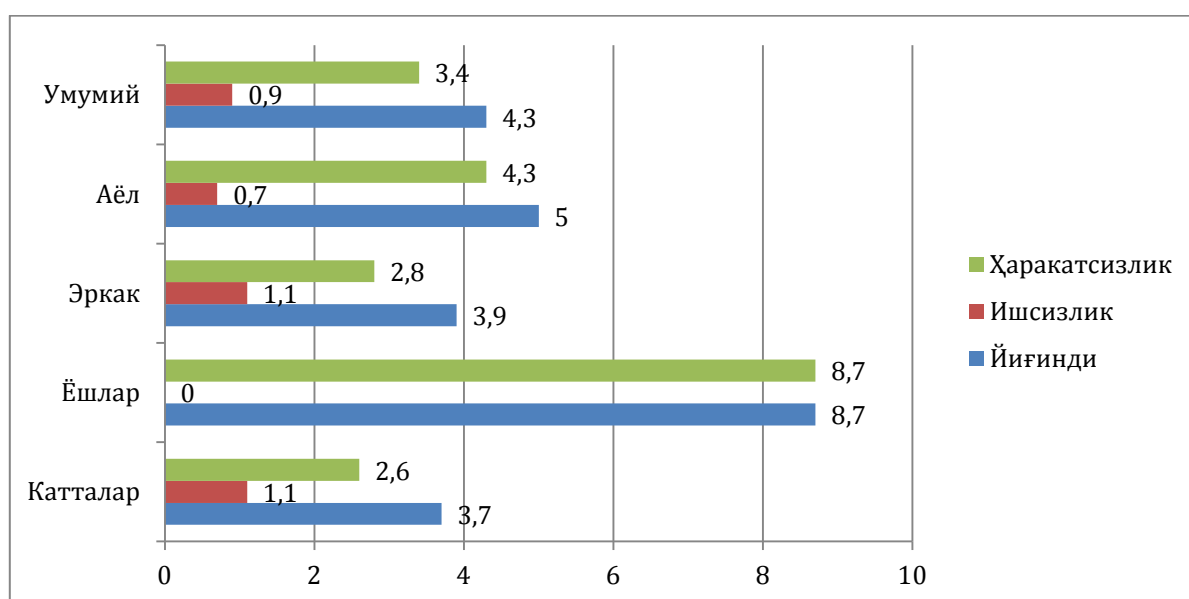
Вақт бюджетининг таҳлили эркаклар ва аёлларнинг бўш вақтларини тақсимлашда имкониятларнинг тенгсизлигини кўрсатади. Аёллар учун уй вазифаларининг кундалик диапазони эркакларга қараганда анча кенгрок; аёллар уй ишларига эркакларга қараганда ўртacha уч баробар кўпроқ вақт сарфлайдилар[8] (2012).

Коронавирус пандемияси ва у билан боғлиқ чекловлар аксарият ривожланган мамлакатларда эркаклар ва аёлларнинг бандлиги ва тўланмаган юкланишига турлича таъсир кўрсатди. Анъанага кўра, иқтисодиётда эркаклар ва аёллар ўртасидаги бандлик ва даромад фарқлари оиланинг янги иқтисодий назарияси, компенсация назарияси ва камситиш назарияси билан тўлдирилган инсон капитали назарияси

доирасида тушунтирилади. Инсон капиталига сармоя киритиш, никоҳ, бола туғиш ва оилада ихтисослашув тўғрисидаги қарорлар ўзаро боғлиқ деб тахмин қилинади.

Таҳлил ва натижалар. COVID-19 пандемияси инклюзив ва фаровон иқтисодиёт ва жамиятлар куришда янги тўсиқлар яратди. Аёллар инқирозни бошқаришда етакчи ўринни эгаллаган бўлсалар-да, мавжуд гендер фарқлари эркаклар ва аёллар ўртасидаги инқирозни асиметрик тарзда кучайтирди. Аёллар ишлайдиган соҳалар карантин ва тез рақамлаштиришдан кўпроқ зарар кўрди. Уй шароитида парвариш қилиш билан боғлиқ бўлган қўшимча босимлар билан бир қаторда, инқироз бир қанча мамлакатлар ва секторларда гендер тенглиги томон тараққиётни тўхтатди.

Аёлларнинг иш билан таъминланишининг ошиши эркак ва аёл ўртасидаги иш ҳақи ва даромад фарқининг сезиларли даражада камийишига олиб келмади. Айниқса, эркаклар ва аёллар ўртасидаги даромад фарқлари катта бўлган баъзи давлатлар, сўнги йилларда аёлларнинг бандлиги энг тез ўсган мамлакатлар қаторига киради. Буларга Хитой, Жанубий Корея, Сингапур ва Чили каби экспорт йўналиши аниқ бўлган давлатлар. Бу тенденция шуни кўрсатадики, аёлларнинг ишга жойлашишидаги камситишнинг анъанавий шакли, баъзи ҳолларда, аёл ишчиларни мақсадли равишда афзал кўришга имкон беради. Шуни таъкидлаш керакки, бу имтиёз одатда аёлларнинг малакасиз иш билан шуғулланишига, кам маош олишга розилигига, шунингдек, итоаткор ва норози ишчи сифатида обрўсига асосланади.

1-расм. Дунё миқёсида 2020 йилда иш билан таъминланганлик йўқотишининг гендер ва ёш гуруҳларида ишсизлик ва ҳаракатсизликнинг ўзгариши (фоизда)

Манба: International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021.

Эътибор бериш: Ёшлар = 15-24 ёш; Катталар = 25+ёш.

Пандемия даврида дунё давлатларида аёллар бандлиги ва иқтисодий ўсиш пасайиб кетди. Жумладан Ўзбекистонда ҳам бу ҳолат кузатилди. Жаҳон банкининг экспертлари ҳисобланган **Одри Сакс** ва **Уильям Зейц** мақола-сида пандемия даврида иш жойларини йўқотиш ва чет элдан пул ўтказмаларидан тушадиган даромадларнинг камайиши аёллар ва эркаклар бошчилигидаги уй хўжаликларида бир хил даражада кузатилди.

Аммо, катта эҳтимол билан, ушбу инқироз, ўртача олганда иқтисодий фаровонлигини қўллаб-қувватлаш манбалари кам бўлган аёллар бошчилигидаги оилаларга катта зарар етказди. Пандемиядан олдин ҳам, аёллар бошчилигидаги оилаларнинг ўртача ойлик даромади эркаклар бошчилигидаги оилаларга қараганда 17% кам эди. Аёллар бошчилигидаги уй хўжаликлари режалаштирилмаган харажатлар қила олишининг эҳтимоли кам, кўпроқ ҳолларда асосий эҳтиёжларини (озиқ-овқат, транспорт харажатлари, дори-дармон ва ҳоказоларни) қоплаш учун қарз олишади ва коммунал хизматлар учун тўловларни тўлай олмайдилар.

2020 йил декабрь ойида аёллар бошчилигидаги оилаларнинг 42 фоизи 100 минг сўм миқдоридаги кутилмаган харажатларни қоплай олмаслигини билдиришган. Шундай жавоб берган эркаклар бошчилигидаги уй хўжаликларининг улуши 25 %ни ташкил этганлиги таъкидлаб ўтган[5] (2020).

Халқаро меҳнат ташкилоти, умумий мувоzanатни бартараф этиш учун гендер омилларини ҳисобга олган ҳолда давлат стратегиясига эҳтиёж борлигини таъкидлайди. Айниқса, аёллар учун муҳим иш генераторлари бўлган соғлиқни сақлаш, ижтимоий иш ва таълим соҳаларига инвестиция қилиш жуда муҳимдир.

Қишлоқ аёлларининг жиддий муаммолари таълим олиш имкониятидир. Камбағал қишлоқ аёлларининг ярмидан кўпи асосий саводхонлик қобилиятига эга эмас ("БМТ аёллар" тузилмаси, 2018). Мактабга боришнинг асосий тўсиқлари-уй хўжаликларининг қашшоқлиги, жўғрофий масофа ва изоляция, кам хавфсизлик, мактабларда бошланғич санитария шароитларининг йўқлигидадир.

Бундан ташқари, бола парваришlash таътиллари сиёсати ва мослашувчан иш жадвали аёллар ва эркаклар ўртасида уй ишларини янада кўпроқ тақсимлашга ёрдам беради. ХМТ, ҳозирги гендер камомадини кенг қамровли, йетарли ва барқарор ижтимоий ҳимояга эришиш учун универсал фойдаланишни таъминлаш орқали ҳам бартараф этиш мумкин, деб ҳисоблайди.

Иқтисодий имкониятларда катта гендер тенглиги кучли ва барқарор иқтисодий ўсишга

ёрдам беради. Худди шундай, расмий таълим ва ўқишга сармоя киритиш шахсларнинг ҳаёти давомида кўникмаларини кенгайтиради, шу билан эркаклар ҳам, аёллар ҳам иш билан таъминлаш ва тадбиркорлик имкониятларини яхшилади. Гендер тенглиги, шунингдек, маҳсулдорликни ва мавжуд истеъдодлар жамғармасини оширади, бу эса корхоналарга кенгайтириш, янгилик киритиш ва рақобатлашиш учун кўпроқ имкониятлар беради, бу эса ўз навбатида ҳукуматларга аҳоли ёшига қараб қўшимча зарур солиқ ва ижтимоий суғурта бадалларини беради.

Оиланинг иқтисодий назарияси доирасида илгари сурилган инсон капитали назариясига ва оиладаги меҳнат тақсимоти концепциясига кўра, аёллар ёш болалар туғилиши ва парваришига биологик жиҳатдан яхшироқ мослашган. Уй шароитида маҳсулдорлигини оширадиган ва натижада инсон капиталига кам сармоя киритишни талаб қиладиган ишларни афзал кўрадиган кўникмалар тўплашдир. Болаларнинг туғилиши муносабати билан бандликдаги танаффуслар жамланган инсон капитали даражаси бўйича боласиз аёллар ва эркакларникидан анча ортда қолишига олиб келади.

Бу иш билан боғлиқ кейинги қарорларга ҳам, болали ва боласиз аёллар ва аёллар ва эркаклар ўртасидаги даромадлар фарқига таъсир қилиши мумкин. Болалар туғилгандан сўнг, аёллар уй ишларига ва болаларни парвариш қилишга кўпроқ вақт ажратишни бошлашлари мумкин, бу эса эркакларнинг ишга эътиборини қаратиш имконини беради, бу эса бозорда инсон капитали ва меҳнат унумдорлигининг фарқини кучайтиради.

Ўзаро фарқлар назарияси иқтисодий сектор бўйича гендер ажратилишини ва иш ҳақининг тенгсизлигини аёлларнинг иш жойининг пул бўлмаган хусусиятларини - уйга яқинлиги, бандлик мослашувчанлиги, иш вақтининг қисқариши, уйдан ишлаш қобилияти, имтиёзлар тўплами - қадрлаши билан изоҳлайди. Бу ишни болаларни тарбиялаш билан бирлаштиришга имкон беради, эркаклар учун эса қулай бўлмаган меҳнат шароитлари уларнинг юқори маошлари билан қопланади.

Дискриминация назарияси шуни кўрсатадики, умуман аёлларнинг, айниқса, болали аёлларнинг даромадлари пастлиги, иш берувчининг салбий муносабатини акс эттириши мумкин ("аёллар ҳар доим туғруқ таътилида ёки касаллик таътилида" ишончли бўлмаган ишчи эканлигига ишонишдан келиб чиқади). бош ҳар доим уй юмушлари, ишлар билан банд"). Фарзандли эркаклар учун қарама-қарши механизм ишлаши мумкин: иш берувчилар уларга кўпроқ тўлашлари мумкин ("оталик мукофоти"), агар

оталар барқарор ва яхши ҳақ тўланадиган ишларга қизиқса.

Сўнгги ўн йилликларда, меҳнат бозоридаги гендер тенгсизлиги ва даромадлар бўйича фарқлар бўйича иқтисодий тадқиқотлар тушунтириш омиллари доирасини анча кенгайтирди. Таҳлил когнитив бўлмаган хусусиятлар, ижтимоий ўзига хослик ва гендер ролларига муносабатни ўз ичига бошлади; болаларни тарбиялаш ва тарбиялашнинг комбинациясини енгиллаштириш учун XX асрнинг иккинчи ярмида яратилган турли муассасаларнинг таъсири ҳисобга олинади, мактабгача таълим муассасалари ва бошқа болаларни парвариш қилиш хизматлари, болаларни парвариш қилиш учун оналар, ота ва ота-оналарнинг таътиллари ва бошқалар.

Яқинда меҳнат бозорларида фаолият юринадиган энг эътиборли тенденциялардан бири аёлларнинг умумий ишчи кучидаги улушининг ошиши бўлди.

Эркакларга қараганда, аёллар тўла-тўқис ишламайди, кам ҳақ тўланадиган ишларга жалб қилинади ва мартаба поғонасига кўтарилиш эҳтимоли камроқ. Натижада, гендер бўйича иш ҳақи фарқи сақланиб қолмоқда ва аёллар ўз

ҳаётларини қашшоқликда тугатиш эҳтимоли кўпроқ. Бу бўлимда қанча эркаклар ва аёллар тўланадиган иш жойлари борлиги, тўла-тўқис ишлашлари, болалар туғилиши ва ўсиши аёлларнинг иши ва даромадига эркакларникидан фарқли ўлароқ қандай таъсир қилишини кўриб чиқади. Бу аёллар, ҳатто тўла-тўқис ишлаётганда ҳам, уй ва оилавий масъулият юқини қандай кўтаришини кўрсатади.

Шунингдек, у малакали аёлларни иш жойида ушлаб туриш ва уларни компания кенгашларида ўтиришга ундашнинг тадбиркорлик субъектларига қандай фойда келтиришини ўрганади. У аёлларнинг парламент, суд тизими ва юқори давлат лавозимларидаги ваколатларини текширади. У инқироздан кейинги эркак ва аёлларнинг бандлигини ва қандай қилиб аёлларнинг ривожланаётган мамлакатлардаги энг ҳимоясиз норасмий секторларда ишлашини ўрганади.

Дунё миқёсида аёллар ишсизликдан номуносиб равишда таъсирланишди, пандемия аёлларнинг бандлигини 4,2 фоизини, эркаклар бандлигининг 3 фоизини ташкил этди.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг ҳудудлар кесимида 2016-2020 йиллардаги аёллар бандлигининг ҳолати

Жами банд аёллар улуши, %					
	2016	2017	2018	2019	2020
Ўзбекистон Республикаси	45,7	45,8	41,6	41,4	41,4
Қорақалпоғистон Республикаси	48,0	48,1	43,1	43,0	43,2
Андижон вилояти	46,3	46,3	40,7	40,4	39,1
Бухоро вилояти	47,7	48,9	42,5	45,0	42,9
Жиззах вилояти	45,2	45,4	39,0	39,6	40,1
Қашқадарё вилояти	44,2	43,6	37,9	38,1	37,2
Навоий вилояти	48,0	48,8	44,1	45,6	44,3
Наманган вилояти	42,6	41,9	39,8	41,9	42,7
Самарқанд вилояти	45,3	44,9	41,8	38,8	39,4
Сурхондарё вилояти	44,1	43,8	39,1	34,9	38,2
Сирдарё вилояти	46,0	47,0	42,7	40,0	40,6
Тошкент вилояти	49,6	50,6	42,7	41,7	42,4
Фарғона вилояти	45,7	46,2	42,9	44,2	43,2
Хоразм вилояти	45,3	44,7	43,7	42,1	42,6
Тошкент шаҳри	43,2	43,7	44,4	46,7	45,8

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика маълумотлари 2021 й.

Деярли барча мамлакатларда пандемия оиладаги гендер номуносиблигининг ошишига ва меҳнат бозоридаги тенгсизликка олиб келди. Баъзи Европа давлатлари - Австрия, Белгия, Италия, Канада, Кипр, Литва, Словакия ва бошқалар касал болаларга ёки бошқа қариндошларига ғамхўрлик қилиш учун вақтинчалик таътил жорий этишди. Оила ичидаги мажбуриятларнинг анъанавий тақсимланишини ҳисобга олган ҳолда, бу чора иш жойи билан алоқани сақлаш ва оиланинг даромадларини қўл-

лаб-қувватлашга қаратилган бўлса-да, бу тенгсизликни янада кучайтириши мумкин.

Республикамизда аёллар бандлиги 2020 йилда 2016 йилга нисбатан - 110 %ни яъни 589,0 минг кишига камайган. Пойтахт Тошкент шаҳрида аёллар бандлиги йилдан-йилга ўсиб борган яъни 2020 йилда 2016 нисбатан +106 %га ошган. 2016-2020 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси ва қолган вилоятларда иш ўрни ўзгарувчан яъни барқарорлик кузатилмаган. Республикамизда аёллар бандлигидаги

бундай пасайиш айниқса пандемия даврида дуч келди. Пандемия сабабли эркакларга нисбатан

аёлларни уйда кўпроқ қолиши бандликга салбий таъсир қилган.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг 2016-2020 йиллардаги аёллар бандлиги сони

Иқтисодиётда банд бўлганлар сони, минг киши					
Йиллар	2016	2017	2018	2019	2020
Жами	13298,4	13520,3	13273,1	13541,1	13236,4
аёллар	6073,6	6189,2	5523,8	5609,4	5484,6
эркаклар	7224,8	7331,1	7749,3	7931,7	7751,8
Жами, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
аёллар	45,7	45,8	41,6	41,4	41,4
эркаклар	54,3	54,2	58,4	58,6	58,6

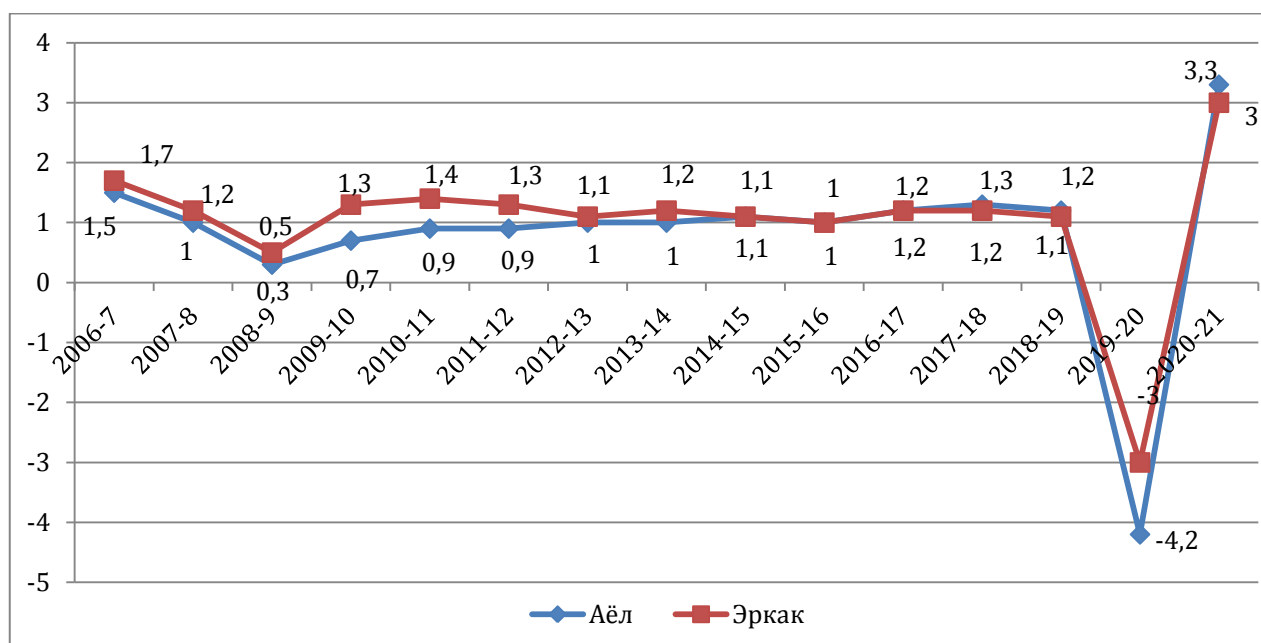
Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика маълумотлари 2021 й.

Номутаносиб даражада инқироз аёлларнинг аҳволига таъсир кўрсатди. 2020 йилда улар орасида бандлик даражаси 5 фоизга камайди, эркакларда еса бу кўрсаткич 3,9 фоизни ташкил этди. Кўплаб аёллар меҳнат бозорини тарк этиб, энди ишламайди. Пандемия туфайли киритилган изоляция режимидан келиб чиққан кўшимча уй вазифалари ҳам анъанавий гендер ролларига қайтиш хавфини туғдиради.

Охирги 15 йил ичида иккинчи марта иш билан таъминлаш Европа ва Марказий Осиёдаги инқироздан қаттиқ зарар кўрди. 2008-2009 йиллардаги Буюк рецессия эркакларнинг бандлигини кескин камайтирди (2,3 фоиз), аёлларнинг иши еса анча кам таъсир кўрсатди (-0,5 фоиз). Бундан фарқли ўлароқ, КОВИД-19 инқироzi аёл-

ларнинг бандлигини эркакларга қараганда анча камайишига олиб келди ва натижада мос равишда 2,5 % ва 1,9 %га қисқарди.

ХМТнинг 2021 йилги прогнози умид бахш етмайди, чунки ишчи кучидаги аёллар сони 0,6 фоизга, эркаклар сони 0,4 фоизга ошиши кутилмоқда. Европада ва Марказий Осиёда КОВИД-19 пандемияси сўнгги йилларда аёлларнинг иш билан банд бўлишининг ижобий тенденциясини тўхтатди, бу аёлларнинг юқори таълим ютуқлари, ижтимоий ҳимояланишнинг кўпайиши, парваришлаш иқтисодиётига инвестициялар ва қисман вақтинчалик иш имкониятларининг кўпайиши билан боғлиқ. Аёлларнинг бандлик даражаси 2021 йилда эркакларнинг 60,8 фоизидан 46,0 фоизни ташкил қилади[9] (2021).

2-расм. Жинси бўйича бандликнинг фоиз ўзгариши, Дунёдаги 2006-2021 йиллар иш билан бандлик даражаси, 2021 йил

Манба: International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021.

ХМТ прогнозлари шуни кўрсатадики, бутун дунёда 2021 йилда аёлларнинг бандлиги 2020 йилга нисбатан 3,3 фоизга ёки 41 мил-

лионга, эркакларнинг бандлиги эса 3 фоизга ёки 59 миллионга ўсиши кутилмоқда. Аёллар учун 2021 йилда режалаштирилган бандлик ўсиши

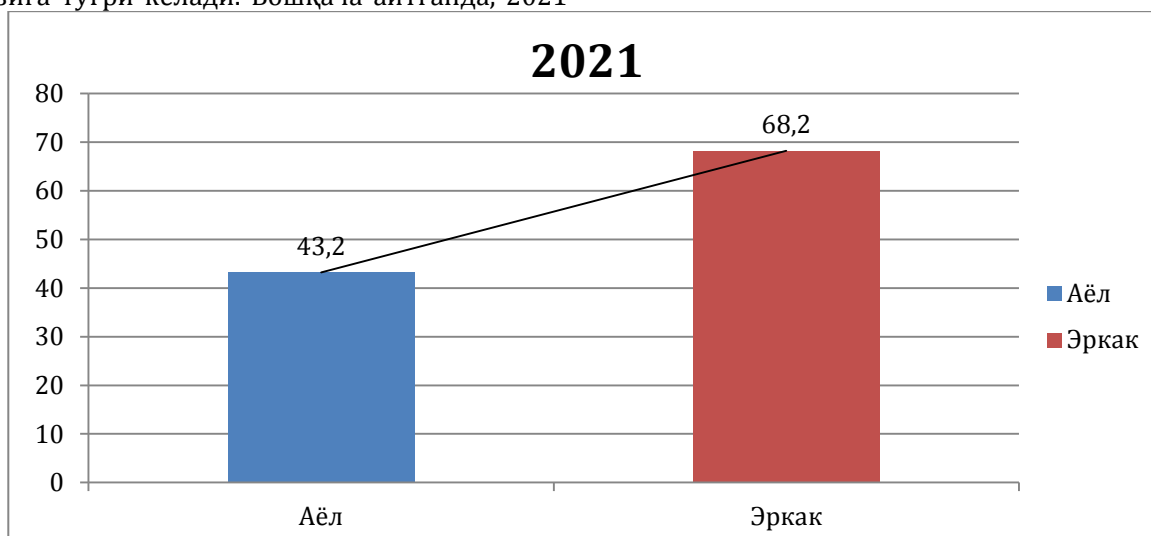
эркакларникидан ошса ҳам, бу аёлларни пандемиядан олдинги бандлик даражасига қайтариш учун етарли бўлмайди, чунки 2020 йилда аёлларнинг иш билан бандлигини йўқотиши (-4,2 фоиз).

Дунё миқёсида 2021 йилда иш билан банд аёллар сони 2019 йилга нисбатан 13 миллионга кам бўлиши тахмин қилинмоқда, эркаклар бандлиги эса 2019 йилдагига ўхшайди. 2021 йилда аёлларнинг бандлиги 1,27 миллион, эркакларники эса 2,20 млн. ташкил этади.

2021 йилда дунёдаги меҳнатга лаёқатли аёлларнинг атиги 43,2 фоизи ишга жойлашади, бу эса меҳнатга лаёқатли эркакларнинг 68,6 фоизига тўғри келади. Бошқача айтганда, 2021

йилда аёллар эркакларникига қараганда 25,4 фоиз банд бўлади.

Ишчи кучи, шу жумладан аёл ишчи кучидан самарали фойдаланиш замонавий ривожланишнинг муҳим шarti ҳисобланмоқда. Аёлларни меҳнат фаоллигининг асосий кўрсаткичи бўлиб, нафақат уларнинг ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнида миқдор жиҳатдан ўсиши, балки уларнинг меҳнат мазмуни ва характери ўзгариши, меҳнати интеллектуаллашиши, уларнинг фаолиятида ижодий, ташкилотчи ва бошқарувчи функциялари кўпайиши уларнинг шахс сифатида шаклланишида ҳам катта аҳамиятга эга [7] (2020).

3-расм. Жаҳон миқёсида аёллар бандлик даражаси, фоизда

Манба: International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021

Ривожланган мамлакатларнинг ҳукуматлари гендер тенгликни рағбатлантиришда муҳим рол ўйнаши керак, нафақат сиёсатни ишлаб чиқиш ва баҳолашда гендер ўлчовларини мониторинг қилиш, балки давлат хизматида имкониятларнинг тенглигини таъминлаш орқали ҳукумат бошқа иш берувчиларга тақлид қилиш учун намуна сифатида хизмат қилади. Ҳукуматлар, кўплаб мамлакатларда, ота-оналарга иш ва оилавий ҳаётни бирлаштиришга ёрдам берадиган пулли бола таътиллари ва бола парваришларини қўллаб-қувватлаш каби сиёсатларни амалга ошириш орқали катта куч сарфладилар. Бироқ, аслида, биринчи навбатда, аёллар оила манфаатларига қаратилган сиёсатнинг афзалликларидан фойдаланадилар, масалан, мослашувчан иш жадвали, шунинг учун оилавий мажбуриятлар аёл масаласидир.

Хулоса ва тақлифлар. Гарчи тараққиётга қарамай, муҳим гендер бўшлиқлари сақланиб қолмоқда: аёлларнинг иқтисодий имкониятлари эркакларга қараганда камроқ, аксарият мамлакатларда эркаклар аёлларга қараганда кўпроқ ишлайди ва аёлларга шунга ўхшаш иш

учун кам ҳақ тўланади. Натижада, аёлларнинг улкан салоҳиятли иқтисодий ҳиссаси бир қатор мамлакатларда ўзлаштирилмаган. Гендер тенглиги ўз-ўзидан муҳим ижтимоий мақсаддир, лекин унинг йўқлиги ҳам қимматга тушади, чунки у ҳосилдорликни пасайтиради ва ўсишни чеклайди.

Шу сабабдан ҳар бир мамлакат гендер тенглик таъминлаш орқали давлатдаги оила даромадларини ошириш, фуқаролар ўртасидаги даромадлар тенгсизлиги камайтираш, иқтисодиётда диверсификациялаш ҳамда макроиқтисодий барқарорликка эришилади.

Халқаро Меҳнат Ташкилотининг таъкидлашича, умумий номутаносибликни бартараф этиш учун гендер масалаларига жавоб берадиган ҳукумат сиёсати зарур. Айниқса, аёллар учун муҳим иш ўринлари бўлган соғлиқни сақлаш, ижтимоий иш ва таълим соҳаларига сармоя киритиш зарур.

Иқтисодий ўсиш, иш ўринлари яратиш ва аҳолининг кенг қатламини иқтисодий фаолиятга жалб қилиш муаммолари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Иқтисодий ўсиш ва барқарор-

лик аёлларга керакли имкониятларни тақдим этиш учун зарур шартдир, лекин аёлларнинг меҳнат бозорига қўшилиши ўсиш ва барқарорлик тенгламасининг бир қисмидир.

Айниқса, аҳолиси тез қариётган мамлакатларда, ишчи кучи таркибидаги аёллар улушининг ўсиши, ишчи кучининг қисқариши таъсирини бартараф этиб, ўсишни рағбатлантириши мумкин. Аёллар учун яхшироқ имкониятлар, шунингдек, ривожланаётган мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишига, масалан, мактабдаги қизларнинг улушини кўпайтириш орқали, кенгроқ ҳисса қўшиши мумкин.

Бу муаммоларни ҳал қилиш меҳнат бозорида аёлларнинг рақобатбардошлигини ошириш, аёлларни ишчи ва иш берувчининг манфатларини қондирадиган ҳақ тўланадиган ишга жалб қилишнинг янги шакллари топиш имконини беради.

Аёлларнинг ишчи кучида иштирок этиши ўтган асрнинг энг муҳим иқтисодий воқеаларидан бири бўлди. Кўпгина мамлакатларда бу ўзгариш турмуш қурган аёлларнинг ишчи кучида иштирок этиши сезиларли ва барқарор ўсиши билан боғлиқ. Бунинг яхши сабаби бор. Оилавий ҳаёт нуқтаи назаридан, бутун дунёдаги ижтимоий меъёрлар узоқ вақтдан бери аёлларга ғамхўрлик қилиш учун тўланмаган ишларни бажариш кераклигини - болалар ва кекса ота-оналарга ғамхўрлик қилиш, озиқ-овқат тайёрлаш, ювиш, оилавий муносабатларни сақлаб қолиш эркаклар бозор иши билан шуғулланиши керак.

Шундай қилиб, турмуш қурган аёлларга меҳнат бозорига кириш имкониятини берган омиллар, иш ҳақи тўланмаган иш учун вақт сарф-харажатларини камайтирадиган ёки у

билан кўпроқ мос келадиган иш билан шуғулланадиган омиллардир. Албатта, бу тўланмаган парваришлаш иши муҳим эмас дегани эмас: бу иқтисодий ривожланиш ва фаровонликнинг муҳим жиҳати бўлса-да, муҳим аҳамиятга ега. Аксинча, барқарор ижтимоий ўзгаришлар билан, на аёллар, на эркаклар ўз жинсига асосланган вақтни тақсимлаш тўғрисида қарор қабул қилишлари шарт эмас.

Норасмий иқтисодиётда аёллар ҳам кўпроқ. Ушбу турдаги ишларни, қоида тариқасида, ҳуқуқий база яратиш ҳамда тартибга солиш механизмини ишлаб чиқиш керак.

Аёлларнинг бандлигини бошқариш дунёнинг ижтимоий ривожланишини ҳисобга олган ҳолда янги усул ва ёндашувларни талаб қилади. Бошқарув стратегияси самарадорлигини оширишнинг устувор йўналишларидан бири ижтимоий-иқтисодий талабларга мувофиқ аёлларни касбий қайта тайёрлаш ва қайта тайёрлашни ривожлантириш ва кенгайтиришдир. Шу билан бирга, аёлларга касб-ҳунар таълимини ташкил этиш учун қўшимча маблағ ажратилиши, аёлларни ишга жойлаштиришда бевосита ёрдам берадиган махсус чоралар билан бирга олиб борилса, кутилган натижани бериши аниқ.

Гендер тенглик жамият ривожидида муҳим бўлган ижтимоий-иқтисодий муносабатларда долзарб аҳамиятга эга бўлиб, бугунги кунда янада яққол намоён бўлмоқда. Бугун оилада, жамиятда, айниқса, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини оширишга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам катта ўзгаришлар амалга ошириш лозим.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. PwC номли Буюк Британияги тадқиқот марказининг 2021 йилдаги "Women in Work Index 2021" номли тўплами.
2. А. Пайе, О. Синявская *Занятость женщин во Франции и в России: роль детей и гендерных установок. Эволюция семьи в Европе: Восток-Запад*, 304, 2010.
3. Свинухова Юлия Николаевна *Повышение уровня трудовой занятости женщин с детьми как приоритетное направление социального развития в Республике Башкортостан электрон журнал Социодинамика (DOI:10.25136/2409-7144.2021.4.35449)*, 2021-4.
4. Neetha N *Crisis in Female Employment Analysis across Social Groups, Economic & Political Weekly* November 22, 2014.
5. Audrey Sachs and William Seitz *UZBEKISTAN: SUPPORTING A TRANSPARENT AND INCLUSIVE MARKET TRANSITION DEVELOPMENT POLICY OPERATION*. World Bank November 16, 2020.
6. *International Labour Organization, Policy Brief*, 2021.
7. Ирматова Азиза Бахрамовна *ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МЕҲНАТНИ РИВОЖЛАНИШИ АЁЛЛАРНИ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИГА ТАЪСИРИ*, "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" илмий электрон журнал. № 1, 2020 йил.
8. Абдулаева Заира Запировна *Социально-экономические проблемы занятости женщин на рынке труда. Вопросы структуризации экономики*. №3, 2012.
9. *International Labour Organization. World Employment and Social Outlook 2021*.
10. *Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика маълумотлари 2021 й.*